

NOVE PRIDJEVNE SLOŽENICE

Stjepan Vukušić

ad pisac ili prevoditelj traži onu jednu jedinu riječ koja mu je izražajno potrebna, on će, uza sve rječničko obilje, spoznati i neizbježno siromaštvo svih dostupnih rječnika u žarišnoj točki svoje izražajne težnje. Ne našavši nigdje tu jedinu pravu riječ u priručnicima, a mora je naći, krenuti mu je na putove tvorbe. Pritom će postupno uočiti kako je u književnom korpusu podosta živih riječi kojih nema u dohvatnim priručnicima. U ovom se trenutku uzimlje tek jedan primjer iz naslovne teme. Pridjev *bjelozub* zalud će se tražiti u normativnim i drugim rječnicima sve do kraja prošlog stoljeća, tj. do izlaska iz tiska Hrvatskog jezičnog savjetnika,¹ a ta je riječ ipak živjela u hrvatskoj prijevodnoj književnosti već više od jednog stoljeća, i to u Maretićevu prijevodu Homerove Ilijade.

Budući da joj Eneja nije priredio žrtvu kao svim ostalim bogovima, božica Artemida kažnjava tog mitskog junaka:

„Ljutnja našalje vepa bjelòzuba, zvijer iz trave,
koji je znao vrlo pustòšiti Eneju bašču,
Mnoga je duga stabla stubòkom po zemlji pováljo,
Stabla s kor`jenjem skupa i jåbuke jošte u cv`jetu.“²

Drugi je primjer porabe dotične riječi također iz Ilijade, iz opisa Odisejeve kožne kacige:

„A izvana ovùdā onùdā mnogo je bilo
Bijelih zubi vepa bjelòzubòg, - dobro valjano
Držahu zubi se nà njòj, a pùst joj bješe na sr`jedi.“³

Može se uzeti da su ova dva navoda dostatna argumentacija opstojnosti pridjevnih složenica *bjelozub* u hrvatskoj prijevodnoj književnosti.

Pridjev *bjelozub*, kao i drugi primjeri istoga tvorbenog tipa, postaje složeno-sufiksalsnom tvorbom. O takvim pridjevnim složenicama Stjepan Babić kaže:

„Značenja im se mogu opisati s nekoliko preoblika, uglavnom zavisno od morfološkog tipa kojemu pridjev pripada. Ako je u prvom dijelu pridjev ili broj, značenje se može najčešće opisati sa ‘koji ima’, npr. *bistròok* → koji ima bistre oči. (...) Prema tome izlazi da je osnovno značenje takvih pridjeva opće opisno, a opskrbljenost je sekundarna.

a) Veoma su brojni pridjevi složeni po tipu: prid. + o + i + Ø.⁴

¹ 1999. (skupina autora), Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, ŠN, str. 395.

² Homer, Ilijada, 61961., Zagreb, Matica hrvatska, Deveto pjevanje, str. 181., stihovi od 539. do 542.

³ Deseto pjevanje, str. 197., stihovi od 263. do 265.

⁴ U tom uzorku *prid.* znači pridjev, *o* je spojnik u složenici, *i* je imenica, Ø je multi sufiks.

Takvi su pridjevi veoma česti kada drugi dio znači dio čovječjega i životinjskoga tijela: *bistròok*, *bjelòbrad*, *bjelòglav*.⁵

Pridjev *bjelòzub*, određeni lik *bjelòzubī* iz prijevodne književnosti i Babićev tvorbeni tip navedenog uzorka s pridodanom preoblikom značenja takvih pridjeva otvara vrata i novim tvorbama. Kako je ovaj članak započet potragom za jednom jedincatom riječju koja ostvaruje izražajnu težnju, navodim sad sintagmu *sitno-zuba stada* koja u svijetu naslijeđenih topofilija i pastoralne nostalgije prisjeća na *sviloruna stada*. Zar bi istovjetnu stilotvornost mogao ostvariti sklop *stada sitnog zuba*? A naši normativni i drugi rječnici nude tek takvo rješenje. Drugo i ne mogu nuditi kad je *sitnozub* posve nova riječ koje, prema dosad izvršenoj potrazi, nema ni u jednom našem rječniku. Pridjev *sitnozub* priziva svoju suodnosnicu *krupnòzub*. Tako već imamo dva nova pridjeva po utvrđenom tvorbenom modelu. Tima treba dodati i pridjev *oštròzub*, također iz Homerove Ilijade (Deseto pjevanje, str. 200., stih 360. navedenog izdanja). Napokon, budući da je tvorbeni uzorak takvih pridjeva veoma plodan, treba očekivati i brojnije nove pridjevne složenice toga tipa tvorbe.

Na takvu je tvorbu novih hrvatskih složenica Tomu Maretića i Stjepana Ivšića potaknuo Homerov pjesnički jezik, koji, po Ivšićevim riječima u Pogovoru šestom izdanju Ilijade, „obiluje složenim imenicama i pridjevima koji služe za ukras“.⁶ I sam je Ivšić, po vlastitom priznanju, u prijevod tog izdanja „unio nekoliko novi složenica, gdje ih Maretić nije imao, a nalazimo ih u grčkom originalu“.⁷ Dalje Ivšić piše: „To sam mogao učiniti, jer je tvorba složenica zajednička crta strukture grčkoga i našega jezika.“⁸

Što se tiče naglasaka složeno-sufikslnih pridjevnih tvorenica navedenog tipa, Babić točno kaže da je u njih kratkouzlazni na spojniku: *bjelòbrad*, *bjelòkos*, *bjelònog*⁹, pa tako i naši primjeri *bjelòzub*, *sitnòzub* i *krupnòzub*. Ali zbog novije težnje sustava da se kratkouzlazni sa spojnika premjesti kao kratkosilazni na prvi slog nastaju i u takvih pridjevnih složenica naglasne dvostrukosti. Tako onda imamo: *bjelòzub* i *bjelozub*, određeni lik *bjelòzubī* i *bjelozubī*. Ta je težnja sustava dosta jaka, pa, bez obzira na tvorbene tipove imamo naglasne dvostrukosti: *bjelòbrad* i *bjelobrad*, određeni lik *bjelòbradī* i *bjelobradī*, *bjesòmučnòst* i *bjèsomučnòst*, *blagòglàsje* i *blāgoglāsje*.

Ta naglasna pojava u zapadnih novoštokavaca uvelike dolazi od nesklonosti naglasku na spojniku složenica, a pokazalo se već da u tome sudjeluju i Hrvati sa

⁵ Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, 2002., Zagreb, JAZU, Nakladni zavod Globus, str. 466., točka 1576. i 1577.

⁶ Isto djelo, str. 554.

⁷ Isto djelo, str. 555.

⁸ Isto mjesto

⁹ Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, str. 466., točka 1575.

staroštokavskim, čakavskim i kajkavskim polaznim jezikom. Posrijedi je, dakle, konvergentan razvoj različitih hrvatskih govornika. Može se zaključiti kako je i u tome slučaju na djelu prozodijska evolucija hrvatskoga književnog jezika – osmotska i poželjna, bez voluntarizma koji bi rušio same temelje.

Kad je već riječ o naglasku u ovome stvarnom kontekstu, svakako je dobro imati na umu kako hrvatsku književnojezičnu kulturu čeka i nova zadaća: da uz onodobne prijevode klasičnih tekstova dobije i takve koji će na primjeren način uključivati hrvatsko, zapadnonovoštokavsko naglašavanje.

Sve rečeno dopušta zaključak da treba, koliko se može, skratiti vrijeme od ulaska novih riječi u književni korpus do njihova uvrštavanja u normativne rječnike različitih profila. U ovom slučaju to su nove pridjevne složenice po utvrđenom tvorbenom modelu: sitnòzub i sìtnozub, određeni lik sitnòzubī i sìtnozubī; krupnòzub i krùpnozub, određeni lik krupnòzubī i krùpnozubī.

Napokon, i ti primjeri kao *pars pro toto* pokazuju da se tvorbom novih riječi zadovoljavaju i zahtjevi stilotvornosti i bogaćenja živog sloja leksika.

Literatura

- Babić, Stjepan, 2002., Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, Zagreb, HAZU, Nakladni zavod Globus
Hrvatski jezični savjetnik, 1999. (skupina autora), Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, ŠN
Homer, 1961., Ilijada, Zagreb, MH
Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., Zagreb, NL
Šonje, Jure (glavni urednik), 2000., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, LZ, ŠK
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1880. – 1976., Knj. I. – XXIII., Zagreb, JAZU
Anić, Vladimir, 1991., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, NL
Skok, Petar, 1971. – 1974., Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, JAZU
Vukušić, Stjepan, Ivan Zoričić, Marija Grasselli-Vukušić, 2007., Naglasak u hrvatskome književnom jeziku, Zagreb, Nakladni zavod Globus.

Sažetak

Stjepan Vukušić, sveučilišni profesor u miru, Pula
UDK 81'37.611, pregledni rad
primljen 21. prosinca 2010., prihvaćen za tisak 22. listopada 2011.

Formation des adjectifs nouveaux composés

Dans présent article l'auteur traite la formation des adjectifs nouveaux composés, par exemple: bjelozub i sitnozub. En même temps il analyse les doublets accentuels qui représentent une des tendances accentuelles du système prosodique croate.